

УДК 330.341.1 : 334.75

Л. Панкова

L. Pankova

**ГЕНЕЗИС ТЕОРІЙ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРАЦІ
ТА ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ****GENESIS OF THEORIES OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE LABOUR
AND INNOVATIVE CLUSTERS**

У статті досліджено генезис теорій розвитку інноваційної праці та формування інноваційних кластерів. На основі цього доведено, що забезпечення розвитку та прискореного формування інноваційних кластерів неможливе без становлення та розвитку інноваційної праці. Надано авторське визначення категорії «інноваційна праця».

Ключові слова: інновації, інноваційна праця, інноваційний кластер, інноваційний менеджмент, теорії інноваційного розвитку.

В статье исследован генезис теорий развития инновационной работы и формирования инновационных кластеров. На основе этого доказано, что обеспечение развития и ускоренного формирования инновационных кластеров невозможно без становления и развития инновационной работы. Предоставлено авторское определение категории «инновационная работа».

Ключевые слова: инновации, инновационный труд, инновационный кластер, инновационный менеджмент, теории инновационного развития.

Genesis of theories of development of innovative work and forming of innovative clusters are investigated in the article. On this basis it is proved that providing of development and speed-up forming of innovative clusters is impossible without establishing and development of innovative work. Author's determination of category «innovative labour» is given.

Keywords: innovations, innovative labour, innovative cluster, innovative management, theories of innovative development.

Постановка проблеми. За умов ринкової економіки підприємствам для досягнення конкурентоздатності необхідно володіти певними перевагами. Серед яких, різні фактори виробництва: земля, капітал, людські ресурси, підприємницькі здібності. Однак, якщо звернути увагу на сучасний ринок, то можна припустити, що процес його функціонування знаходиться під впливом глобалізації, яка, в свою чергу, породила безліч інших факторів, які беруться до уваги при оцінці конкурентоспроможності. Так, під впливом зазначених процесів на зміну постіндустріальної моделі прийшла інноваційна модель, в якій зміна переваг нерозривно пов'язана з науковими досягненнями та інноваціями.

Досвід провідних країн світу свідчить про те, що одним з найбільш ефективних і перспективних напрямків інноваційного розвитку економіки є формування кластерів. Починаючи з кінця 90-х років, основу стратегій інноваційного розвитку більшості європейських країн становлять національні кластерні програми [1]. Так, лідери рейтингів конкурентоспроможності – Швейцарія, США, Сінгапур, Данія, Швеція, Фінляндія, Німеччина, Нідерланди, Великобританія проводять активну кластерну політику. За оцінками фахівців, в країнах функціонує мережа конкурентоспроможних кластерів, в яких зайнято близько 40% всіх зайнятих в економіці і які виробляють більше 50% ВВП. За прикладом провідних країн світу державна підтримка кластерних ініціатив та формування кластерів здійснюється в Індії, Китаї, Австрії, Індонезії, Малайзії, Мексиці, Чехії, Казахстані та ін. [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням і розробці теоретико-методологічних основ організації інноваційної економіки присвячені роботи відомих зарубіжних вчених: М. Портера, Е. Дахмія, П. Фішера, І. Толенадо, Д. Сольє, А. Манюшиса, В. Кістанова, В. Новікова, В. Фельдмана. У працях цих учених розглянуті проблеми вдосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком на рівні окремих галузей, регіонів і підприємств, науково обгрунтовані кластерні механізми та ініціативи, визначені пріоритетні наукові напрями, пов'язані з управлінням інноваційними процесами, побудовою інноваційних систем та ін.

Однак, поки ще не представлені в повному обсязі праці, що розглядають генезис інноваційної праці та формування інноваційних кластерів. Теоретичні положення щодо визначення інноваційної праці як окремого виду діяльності працівників та її ролі у формуванні інноваційних кластерів остаточно не вирішені, що вимагає подальших наукових досліджень.

Метою даної статті є узагальнення основних теоретичних положень щодо генезису інноваційної праці та інноваційних кластерів, а також удосконалення на їх основі визначення поняття «інноваційна праця».

Викладення основного матеріалу. Формування теорій інноваційного розвитку розпочалося у другій половині XIX – першій половині XX ст., хоча ще у XVIII ст. шотландець Адам Сміт (1723–1790) у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» вказував на роль технологічних інновацій у забезпеченні зростання економічної продуктивності. Він зазначив, що велика частина технологічних новацій належала робітникам, які намагалися вдосконалити умови праці з метою одержання вищої зарплатні [3, с. 250]. Формування теорій інноваційного розвитку в сучасному вигляді є результатом праці усіх, хто досліджував економічний розвиток суспільства та економіки, у процесі якого було виявлено нерівномірність темпів економічного зростання [4, с. 55].

У табл. 1 надано коротку характеристику основних теорій, які пов'язують розвиток інноваційної праці та формування інноваційних кластерів.

Таблиця 1

Генезис теорій розвитку інноваційної праці та формування інноваційних кластерів [4, с. 85]

Назва теорії, досліджень, період розвитку, послідовники	Зміст основних поглядів
Адам Сміт (1723–1790) «Дослідження про природу і причини багатства народів»	зазначав, що велика частина технологічних новацій належала робітникам, які намагалися вдосконалити умови праці з метою одержання вищої зарплатні
Теорія циклічних криз німецького економіста К. Маркса, 1860-ті роки	Стосовно інновацій К. Маркс схилився до думки щодо їх зовнішньої (екзогенної) природи. Він вважав, що винаходи є результатом наукової праці винахідників, які займаються нею, переслідуючи власні інтереси. Водночас він вказував на прямий зв'язок між запровадженням винаходів із нормою прибутку, тобто наголошував на внутрішніх мотивах, якими керуються власники капіталу, приймаючи рішення про введення нових зразків техніки чи нехтування ними
Теорія «довгих хвиль» російського економіста М. Кондратьєва, 1920-ті роки	На відміну від низки інших дослідників, Кондратьєв вважав науково-технічний прогрес не екзогенним, а органічно вбудованим у механізм великих циклів елементом, оскільки їх ритміку визначають не інновації (відкриття і винаходи), а їх запровадження в практику (тобто дифузія). Нова хвиля настає тоді, коли екстенсивна фаза досягає максимуму, що пов'язане з моральним старінням широко поширених технологій. Накопичення капіталу веде до його відносного здешевлення, ставка відсотка і норма прибутку знижуються до такого рівня, що роблять рентабельними ризикові (венчурні) інвестиції в нові техніку і технології. Починається фаза підйому, пов'язана з величезними обсягами нового будівництва, будівництвом нових підприємств і виникненням цілих галузей і т.д. У вищій точці підйому відбувається вичерпання запасів дешевого капіталу і базових нововведень, що знаменує перехід до фази екстенсивного розвитку.
Теорія інноваційного розвитку австрійського економіста Й. Шумпетера, кінець XIX – початок XX ст.	Вперше ввів термін «інновації», які розглядав як зміни у технології та управлінні, як нові комбінації використання ресурсів. Процес розвитку розумів як «здійснення нових комбінацій». Нові комбінації – це нове застосування наявних у народному господарстві запасів засобів виробництва (тобто інтенсивний розвиток економіки). Й. Шумпетер висловив гіпотезу, що інновації з'являються в економічній системі не рівномірно, а у вигляді більш-менш одночасно освоєваних поєднаних новацій-кластерів. Кластер інновацій – сукупність базисних нововведень, що визначають технологічний устрій економіки протягом тривалого часу. Особливу роль у технологічному розвитку відводив підприємцям-новаторам. Наголошував, що підприємець-новатор не знаходить і не створює нових можливостей. Вони існують самі по собі, нагромаджуються і навіть пропагуються, але без підприємця ці можливості не здатні реалізуватися, і тому функція підприємця-новатора полягає в їх реалізації. Інновація – нова функція виробництва.

Продовження табл. 1

Теорія технологічного розриву російського економіста М. Познера	Серед основних ідей теорії є те, що високорозвинені країни підтримують масовий рівень інноваційної діяльності, нарощують відповідно обсяги експорту та імпорту високотехнологічної продукції і напівфабрикатів на основі спеціалізації та кооперації, розвивають внутрішньогалузеву торгівлю
Теорія інтелектуальної технології австрійського економіста Ф. Хайєка	Ф. Хайєк наголошував, що прагнення підприємців максимізувати прибуток спонукає їх (без жодного примусу з боку держави) відбирати з наявного масиву знань ті, що дають їм змогу по-новому осмислити зв'язки зі споживачами, запропонувати кращий спосіб задоволення їхніх потреб. Отже, слід дати можливість ринковим процесам розвиватися спонтанно, і це сприятиме економічному розвитку. Ф. Хайєк довів, що вирішальну роль сприятливості до інновацій відіграють інституціональні основи суспільства – як формальні (сформовані державою закони, що регламентують економічну діяльність), так і неформальні (встановлені правила, звичаї, традиції, норми поведінки, мораль). Ф. Хайєк 1974 р. став лауреатом Нобелівської премії в галузі економіки
Теорія інноваційної економіки і підприємницького суспільства американського вченого П. Друкера	Інноваційна економіка, за Друкером, має такі характеристики: – головною продукцією є нові рішення; – провідна роль в економіці належить малим і середнім підприємствам, які очолюють підприємці, що діють на свій страх і ризик; – інтелектуалізація праці є основним процесом розвитку виробництва, а витрати на нього і поширення знань – головною формою інвестицій; завдання науки – сприяння інноваціям, які зароджуються, системне, організоване застосування знань у створенні самих знань, що робить їх продуктивними (чого не може зробити держава чи ринок); – головна форма власності – це інтелектуальна власність, що структурує суспільство і визначає його розвиток; – для розуміння найважливіших економічних процесів, крім мікро- і макроекономіки, необхідна метаекономіка, яка враховує вплив таких могутніх економічних факторів, як демографія, освіта, нові технології, екологія, тип психології людей, рівень культури тощо
Соціально-психологічна модель (Х. Барнет, Є. Вітте, Е. Денісон)	Ключовим фактором економічного розвитку є людський капітал, який трансформується у нові знання. Важлива складова інноваційної діяльності – праця висококваліфікованих технологів, конструкторів, маркетологів, економістів, фінансистів, які виконують специфічні функції з технологічного проектування і конструювання новацій, забезпечення фінансами науково-дослідних і проектно-пошукових робіт, калькулювання витрат ресурсів, цінового проектування, просування на ринок тощо. Усі ці працівники є суб'єктами інноваційної діяльності у вузькому значенні (стосовно окремого підприємства). Однак лише частина з них бере на себе відповідальність за прийняття рішення щодо практичного застосування інновацій на підприємстві. Такі рішення, як правило, є ризиковими і здебільшого приймаються вищим керівництвом підприємства або його власниками. Об'єктом дослідження є перешкоди, які виникають у ході впровадження нововведень. Для їх усунення, за даною теорією, варто організувати плідну спільну роботу «владних стимуляторів» (адміністрації) і «кваліфікованих стимуляторів» (фахівців) – своєрідну творчу групу, в якій спеціалісти створюють новації, а адміністрація – умови для їх впровадження та усунення будь-яких перешкод.

Таким чином, генезис теорій розвитку інноваційної праці та формування інноваційних кластерів засвідчує, що за сучасних умов розвитку суспільства та економіки країни інвестори фокусують свої фонди на найбільш привабливих інноваційних об'єктах (проект, підприємство, галузь). Привабливість об'єкта інвестування визначається відносним рівнем його інноваційного потенціалу – базису, який може бути перетворений комерційно успішне технологічне нововведення. За сучасних конкурентних умов розвитку економіки інноваційний потенціал суб'єкта господарювання найбільш ефектив-

но реалізується в рамках інноваційний кластеру. «Інноваційний кластер, будучи найбільш ефективною формою досягнення сталого розвитку, являє собою об'єднання підприємств, яке дозволяє використовувати переваги двох способів координації системи – інноваційного потенціалу та виробництва, що дає можливість більш швидко і ефективно розподіляти нові знання, наукові відкриття та винаходи» [5, с. 26]. З іншого боку, інноваційний потенціал може розглядатися і як інструмент пріоритезації при формуванні кластеру.

У сучасному інноваційному менеджменті широко використовуються поняття інноваційного потенціалу та інноваційних ресурсів, що характеризують здатність підприємства до здійснення інноваційної діяльності.

Інноваційний потенціал підприємства являє собою складну нелінійну функцію потенціалів окремих видів ресурсів, яка повинна бути об'єктом конкретного творчого аналізу в кожному випадку [5, с. 27].

Інноваційні ресурси включають в себе:

- інноваційну працю;
- відповідність організаційних структур і систем управління завданням розвитку інноваційного процесу;
- нематеріальні активи, що представлені патентами, ноу-хау, прототипами, комп'ютерними програмами і т.д.;
- науково-технічний заділ у вигляді незавершених інноваційних проектів;
- фінансове забезпечення інноваційної діяльності [6, с. 9].

Так, за умов сучасного розвитку суспільства, коли перед людством постають нові цілі й завдання, змінилася роль індивіда в регіональному соціумі – він стає ініціатором інноваційних ідей і тим самим перетворює знання в основний фактор виробництва, в головний економічний ресурс регіону [7, с. 11].

Тому, зауважимо, що забезпечення розвитку та прискореного формування інноваційних кластерів неможливе без становлення та розвитку інноваційної праці, яка має свої особливості.

Розглянемо визначення категорії «інноваційна праця» та її місце у формуванні та розвитку інноваційних кластерів.

В рамках еволюційного підходу О. Герасименко стверджує, що термін «інноваційна праця» є похідним від терміну «інновація» та наводить характерні риси інноваційної праці, що полягають у наступному [8, с. 213]:

- застосування складних засобів праці у трудовій діяльності;
- мультиопераційність трудових процесів, їх багатоаспектність, різноплановість на відміну від монодіяльності за технократичною системою;
- обізнаність працівників у специфіці технологічних процесів у цілому, а не лише їх окремих етапів та операцій;
- підвищення частки контрольних операцій, які вимагають особливого зосередження уваги, підвищеного психологічного навантаження;
- необхідність самостійного прийняття рішень, що забезпечують створення якісного кінцевого продукту праці.

В рамках системного підходу Е. Лутохіна визначає інноваційну працю як активність суб'єкта, при якій свій особовий трудовий потенціал він використовує як основний засіб практичного впровадження якихось новацій, внаслідок чого створюється інноваційний продукт і забезпечується зростання соціально-економічної ефективності [9, с. 45].

Вищенаведені визначення категорії «інноваційна праця», на думку автора не повно враховують соціальну, економічну та інформаційну спрямованість інноваційного розвитку. На нашу думку, **інноваційна праця** – це трудова діяльність людини, що полягає у сукупності її функціональних можливостей; способів і засобів її мислення з метою відтворення і розвитку системи економічних та соціальних відносин в системі інформаційного суспільства, результатом якої є постійне перевищення попередніх результатів подальшими.

У зв'язку з цим інноваційна праця набуває інвестиційний і мережевий характер. Інвестиційний характер інноваційної праці – це постійне інвестування працівником у власний людський капітал. Мережевий характер – спосіб організації діяльності працівників, пов'язаний з їх взаємодією в рамках мережевих структур інноваційного кластеру.

В якості інтегруючого поняття, пояснюючого процес перетворення працівниками знання в економічний, виробничий ресурс, пропонується категорія «інноваційна праця». **Інноваційна праця** – трудова діяльність людини, що заснована на використанні професійного знання та навичок, що сприяють отриманню доходу від роботи в галузі (організації) і необхідні для появи на ринку нового продукту (товару або послуги) галузі, для використання в діяльності підприємства галузі нових виробничих процесів, нового організаційного методу тощо. Авторське визначення акцентує увагу на використанні в трудовій діяльності інноваційних знань та активації інноваційної діяльності.

Нам видається вдалим визначення інноваційної діяльності, даної В. Лісовим. «Інноваційна діяльність – процес, спрямований на реалізацію результатів закінчених науково-дослідних розробок або інших науково-технічних досягнень у новий чи удосконалений продукт, реалізований на ринку, у новий чи удосконалений технологічний процес, використовуваний у практичній діяльності» [10, с. 4].

На основі нашого розуміння інноваційної праці як окремого виду діяльності працівників спробуємо визначити її роль у формуванні інноваційних кластерів, розглядаючи взаємозв'язки всередині нього (рис. 1).



Рис. 1. Роль інноваційної праці у формуванні інноваційних кластерів

Таким чином, розвиток інноваційної праці є генеруючим фактором у формуванні інноваційних кластерів та надає їм можливість отримувати високий і стабільний економічний і соціальний ефекти, оскільки саме інноваційна праця здатна забезпечити креативну діяльність у виробничих, наукових, управлінських та інших колективах і спільнотах на базі постійного підвищення якості трудового життя та неперервного професійно-кваліфікаційного зростання персоналу.

Висновки. Генезис теорій інноваційної праці та інноваційних кластерів засвідчує що:

- за сучасних умов розвитку суспільства та економіки країни інвестори фокусують свою увагу на найбільш привабливих інноваційних об'єктах (проект, підприємство, галузь);
- сучасні соціальні та економічні перетворення базуються на фахівцеві, що динамічно розвивається і який має здатність до творчої праці;
- головною рушійною силою у формуванні та розвитку інноваційних кластерів є інноваційна праця, що посіла фундаментальне місце в усіх сегментах діяльності кластера.

При реалізації кластерного підходу у розвитку інноваційної діяльності виникають безліч проблем, які необхідно враховувати і уникати при його реалізації. Це недостатнє фінансування іннова-

цій, недостатній рівень існуючого матеріального забезпечення, недостатній організаційний та управлінський досвід на всіх рівнях ієрархії кластерів, а також на регіональному рівні. Зазначені проблеми окреслюють коло подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Баби́кова А. В. Методические подходы к идентификации кластерных образований [Электронный ресурс]. / А. В. Баби́кова, А. Ю. Федотова // Экономика и менеджмент инновационных технологий (27 Декабрь 2013)– № 12. – Режим доступа : <http://ekonomika.snauka.ru/2013/12/3421>.
2. Казанцев А. К. Инновационные кластеры в региональных стратегиях / А. К. Казанцев, И. А. Никитина // Вестник СПбГУ. – Вып. 4 – С-Пб., 2011. – С. 450. – (Серия : «Менеджмент»).
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Соцэ́кгиз, 1962 – С. 332.
4. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навч. посіб. для студ. вузів / Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М.; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – К. : Центр учбової літ., 2012. – 446 с.
5. Колосова Т. В. Формирование и эффективное использование инновационного потенциала предприятия : [монография] / Т. В. Колосова. – Нижний Новгород : Изд-во ННГАСУ, 2010.
6. Кирюхин В. В. Формирование механизма управления инновационной деятельностью организаций санаторно-курортной сферы / В. В. Кирюхин // Проблемы современной экономики. – № 3(23). – 2007. – С. 8–17.
7. Гарафиев И. З. Роль инновационного человеческого капитала в процессах регионализации и глобализации / И. З. Гарафиев // Регионология. – 2011. – № 4. – С. 9–15.
8. Герасименко О. О. Інноваційна праця: особливості змісту та соціально-економічної форми / О. О. Герасименко // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. С. І. Дем'яненко. – 2008. – Вип. 20. – С. 210–219.
9. Лутохина Э. Креативная трудовология: начала инноватики / Э. Лутохина. – Мн., 2008. – 253 с.
10. Лисов В. И. Роль, задачи и принципы государственной инновационной политики на современном этапе социально-экономического развития России. / В. И. Лисов. – М., 2004. – С. 4–5.

References

1. Babikova, A. V., Fedotova, A. Y. (2013) Methodological approaches to the identification of cluster formations. *Ekonomika i menedzhment innovatsionnykh tekhnologiy*, 12(27) [Internet]. Available from : <<http://ekonomika.snauka.ru/2013/12/3421>>.
2. Kazantsev, A. K., Nikitina, I. A. (2011) Innovation clusters in the regional strategies. *Vestnik SPBGU. Seriya «Menedzhment»*, 4, S-Pb., pp. 450.
3. Smith, A. (1962) An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. M. : Sotsekgiz, P. 332.
4. Zakharchenko, V. I., Korsikova, N. M., Merkulov, M. M. (2012) The innovative management: a theory and practice is in the conditions of transformation of economy. K. : Tsentr uchbovoyi lit., 446 p.
5. Kolosova, T. V. (2010) Formation and the efficient use of the innovative capacity of the enterprise. Nizhny Novgorod : Izd-vo NNGASU.
6. Kiryuhin, V. V. (2007) Formation of the mechanism of innovation governance organizations sanatorium sphere. *Problemy sovremennoy ekonomiki*, 3 (23), pp. 8–17.
7. Garafiyev, I. Z. (2011) The role of human capital in the innovation processes of regionalization and globalization. *Regionology*, 4, pp. 9–15.
8. Gerasimenko, O. (2008) Innovative work: content and features of the socio-economic form. In : S. I. Dem'yanenko (Ed.). *Ekonomika ta pidpryyemnytstvo*, 20, pp. 210–219.
9. Lutokhina, E. (2008) Creative trudologiya: the beginning of innovation. Mn., 253 p.
10. Lisov, V. I. (2004) The role, objectives and principles of the state innovation policy at the present stage social-economic development of Russia. M., pp. 4–5.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014.

Рецензенти: А. О. Ходжасян, д.е.н., в.о. заступника директора з наукової роботи Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; О. В. Фінагіна, д.е.н., професор, зав. кафедри економічної теорії та банківської справи ЧДТУ.